

TARIMA DAYALI SANAYİNİN MAKRO EKONOMİK ÖLÇÜTLERLE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Semiha KIZILOĞLU⁽¹⁾

ÖZET

Bu çalışmada, hammaddesinin tamamını veya büyükçe bir kısmını tarım ürünlerinden alarak mamul hale getiren tarıma dayalı sanayinin ülkemiz ekonomisindeki yeri ele alınmış ve 1990 lı yıllarda gösterdiği değişimler incelenmeye çalışılmıştır

THE PLACE OF INDUSTRY BASED ON AGRICULTURE WITH MACRO ECONOMIC SCALES IN TURKEY'S ECONOMY

ABSTRACT

In this study, the importance of the agricultural industry providing all or most of its raw materials from agricultural products and manufacturing them in the country's economy, and the changes occurred in the 1990's was researched.

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomisi üç ana sektörden oluşmaktadır. Bunlar tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir. Ekonomik kalkınmadan ve gelişmeden söz edilebilmesi ise, bu üç sektörün dengeli bir tarzda gelişmesi ile mümkündür

Tarım sektörünün gelişmesi için tarıma bağlı sanayinin geliştirilmesine mutlak gerek vardır. Şöyle ki kimyevi gübre, tarımsal mücadele maddeleri, makine, akaryakıt gibi birçok tarıma bağlı sanayi ürünü olmadan tarım sektöründe, gelişmeden söz edilemez. Sanayi ürünlerine talep oluşturan tarım sektöründe üretilen ürünlerin tüketiciye ulaşabilmesi için, ekimden hasada, depolama, işleme ve paketleme gibi birçok kademede yine sayısız sanayi dallarının varlığına gereksinme vardır. Görüldüğü gibi ekonomik kalkınma, gelişme bir bütündür. Ekonomik gelişme zincirinin halkalarını oluşturan üç ana sektörün de birlikte gelişme göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde kalkınmada ve gelişmede hedeflere ulaşamaz

Tüm gelişmiş ülkelerde sanayi, ekonomik bir sektör olarak önemli bir

⁽¹⁾ Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü. Erzurum

paya sahiptir. Bunun yanında hizmet sektörü de büyüklüğünü korumaktadır. Ancak bu ülkelerde tarım sektörünün de geliştiği ve ileri bir düzeyde olduğu görülmektedir.

Sanayi sektörü, madencilik, imalat sanayi, enerji, gaz ve su sanayi gibi alt sektörlerden oluşmaktadır. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yer aldığı imalat sanayini ise tüketim malı üreten sanayiler, ara malı üreten sanayiler ve yatırım malı üreten sanayiler oluşturmaktadır (Güneş, 1991)

Ülkelerin sahip oldukları tabii kaynakları, nüfus miktarları ve girişimci kabiliyetleri onların ekonomik yapılarında çeşitli sektörlerin farklı oranlarda yer almasını gerektirmektedir. Ülkelerin kalkınma çabaları da bu bileşimi zaman içinde değiştirmektedir. Sanayileşme çabasında olan ülkemizde son yıllardaki bu değişmeyi, makro ekonomik ölçütlerle incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Tarıma Dayalı Sanayinin Makro Ekonomik Ölçütlerle Ülke Ekonomisindeki Yeri

Türkiye’de cari fiyatlarla Gayrisafi Milli Hasılanın sektörlere göre değeri, dağılımı ve sabit fiyatlarla değişimini gösteren Çizelge 1’deki değerlere göre, 1990-1994 dönemi sonunda tarımın, GSMH’ daki payının %2.1 oranındaki azalışa karşı sanayi ve hizmetler sektöründeki paylarda sırasıyla %1.3 ve %1 oranında artış olmuştur. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinde yer aldığı imalat sanayiinde ise %0.6’ lık bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 1990-1996 dönemi sonunda Gayrisafi Milli Hasıla içerisinde tarım %0.2’lik, imalat sanayi %3’lük, sanayi sektörü %3.6 oranında artış kaydederken hizmetler sektörü %7.5’lik azalış göstermiştir. Bu sonuca göre, 90’lı yıllarda tarımsal ürünlerin katma değeri daha yüksek olan sanayi ürününe dönüştürülerek değerlendirildiği ifade edilebilir. Nitekim, sabit fiyatlarla 1990-96 döneminde tarım ürünleri değerinde %14 oranında artış gerçekleşirken imalat sanayiinde %54, sanayi sektöründe ise %52 oranında artış olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Cari Fiyatları İle GSMH'nin Sektörlere Göre Değeri, Dağılımı ve Sabit Fiyatlarla Değişimi

SEKTÖRLER	1990			1994			1996			Değişim 1990-1996 %
	Değer Milyar TL	Dağılım %	1987 Fiy. Milyar TL	Değer Milyar TL	Dağılım %	1987 Fiy. Milyar TL	Değer Milyar TL	Dağılım %	1987 Fiy. Milyar TL	
	TARIM	65717.0	16.6	13452.0	56363.0	14.5	13730.0	2545288.0	16.8	
SANAYİ										
Madencilik	5801.0	1.5	1443.0	46868.0	1.2	1508.0	183080.0	1.2	1565.0	8.45
İmalat Sanayi	70131.0	17.7	16186.0	712828.0	18.3	18486.0	3123034.0	20.7	24980.0	54.33
Enerji	7401.0	1.8	1923.0	108031.0	2.8	2546.0	410414.0	2.7	3199.0	
Toplam	83333.0	21.0	19552.0	867727.0	22.3	22540.0	3716528.0	24.6	29743.0	52.12
HİZMETLER	210099.0	52.9	43545.0	2093967.0	53.9	48134.0	6868551.0	45.4	50236.0	15.36
GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA	363266	91.5	77562				14854405.0	98.2	104928	35.28
NET DİŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	4117.0	1.0	1013.0	19474.0	0.5	412.0	270687.0	1.8	1964	93.87
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (Alıcı Fiyatları İle)	397178.0	100.0	84592.0	3887903.0	100.0	91733.0	15125092.0	100.0	106891.0	26.36

Kaynak: Anonymous 1995, 1996 ve 1997' den yararlanılmıştır

Çizelge 2. İhracatın Sektörel Dağılımı

Değer Milyon \$

Sektörler		1988	1994	Toplam İhracat Paylarındaki Değişim (%) 1988-1994	İndeks 1988=100
I. TARIM	Değer	2341.0	2153.0		92.0
	%	20.0	13.6	-6.4	
II. SANAYİ	Değer	8943.0	13407.0		149.9
	%	76.7	84.9	8.2	
A) Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri	Değer	4622.0	7509.0		162.5
	%	39.6	47.5	7.9	
İşlenmiş Tarım Ürünleri	Değer	885.0	1439.0		162.6
	%	7.6	9.1	1.5	
Deri ve Kösele Sanayi Ürünleri	Değer	514.0	510.0		92.0
	%	4.4	3.2	-1.2	
Orman Ürünleri Sanayi	Değer	21.0	33.0		157.1
	%	0.2	0.2	0.0	
Dokuma ve Giyim Sanayi	Değer	3201.0	5527.0		172.7
	%	27.5	35.0	7.5	
B) Diğer Sanayi Ürünleri	Değer	4321.0	5898.0		136.5
	%	37.1	37.3	0.2	
III. MADENCİLİK VE TAŞ OCAKÇILIĞI	Değer	377.0	240.0		63.7
	%	3.2	1.5	-1.7	
TOPLAM İHRACAT	Değer	11662.0	15800.0		135.5
	%	100.0	100.0	-	

Kaynak: Anonymous 1988, 1993'den yararlanılmıştır

Türkiye' de toplam ihracatın sektörlere göre dağılımı Çizelge 2'de gösterilmektedir. Bu çizelgede tarımsal ürünlerin ihracattaki payı %6.4 oranında azalırken tarıma dayalı sanayi ürünlerinin payının ise %7.9 oranında arttığı dikkati çekmektedir. 1988-1990 döneminde bu artışın yaklaşık %3 olması (Kızıloğlu, 1992) yukarıda bahsedildiği gibi 90'lı yıllarda tarımsal ürünlerin katma değeri daha yüksek olan sanayi ürünlerine dönüştürülerek değerlendirildiğinin önemli bir diğer ekonomik göstergesidir.

90'lı yıllarda toplam ihracatta %35.5 ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatında %62.5 oranındaki artışa karşın tarımsal ürünler ihracatındaki %8 oranında azalışın söz konusu olması da tarıma dayalı sanayideki gelişmeyi gösteren diğer bir ölçüttür.

Çizelge 3'teki verilere göre imalat sanayinde yer alan kamuya ait işletmelerin %72'sinin, özel teşebbüse ait işletmelerin %63'ünün hammaddesinin tamamını veya büyük bir çoğunluğunu tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %85.7'sinin özel sektöre ait olduğu çizelgedeki değerlerden anlaşılmaktadır. İmalat sanayinde üretimde çalışanların %28.1'i tarıma dayalı sanayide çalışmaktadır. Bu oran, işyeri sayısı oranı (% 64) ile karşılaştırıldığında, bu işletmelerin küçük

işletmeler olduğu söylenbilir. Üretim indeksine göre 1986-1994 döneminde en fazla üretim artışının gıda-iki ve tütün sanayiinde (%41.3 oranında) olduğu anlaşılmaktadır.

İmalat sanayiinde kapasite kullanım oranları izelge 4'te gösterilmektedir. 1990-1995 döneminde gıda sanayiinde kapasite kullanım oranlarında bir artış (%3) gerçekleşirken dokuma ve orman ürünleri sanayiinde kapasite kullanım oranları düşmüştür. Bu düşüş oranının dokuma sanayii ile orman ve orman ürünleri sanayiinde %6 olarak gerçekleştiği görülmektedir (izelge 4). Kapasite kullanımı ve kullanım oranındaki artışın özel sektörde daha yüksek olduğu söylenbilir. 1990-1995 döneminde imalat sanayi kapasite kullanım oranında ise %4'lk bir artış olduğu anlaşılmaktadır.

İmalat sanayiinde kapasitenin tam kullanılmamasının nedenleri arasında talep yetersizliği, iç pazarda %42.3, dış pazarda %12.7'lik payla ilk sırada, %12.1'lik payla finansman yetersizliği ikinci sırada, %8.9'luk payla da hammadde yetersizliği üçüncü sırada yer almaktadır (izelge 5).

Tarıma dayalı sanayide kapasitenin tam kullanılmayışının nedenleri arasında ortalama olarak, ilk sırada talep yetersizliği (%38.8), ikinci sırada finansman yetersizliği (%12.8), üçüncü sırada hammadde yetersizliğinin (%11.7) geldiği izelge 5'ten anlaşılmaktadır. Hammadde yetersizliği sorunu ve işçilerle ilgili sorunların kamu sektöründe özel sektöre göre daha önemli olduğu görülmektedir. Finansman yetersizliği, gerek iç piyasa gerekse dış piyasada talep yetersizliği sorununun ise özel sektörde kamuya göre daha önemli olduğu söylenbilir. Bu durum da beklenen sonuçtur. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi ülkemizde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin büyük bir çoğunluğu küçük işletmelerden oluşmaktadır.

Çizelge 3. Tarıma Dayalı Sanayi Kollarında ve İmalat Sanayinde İşyeri Sayısı, Üretimde Çalışanlar Ortalaması ve Üretim İndeksi (1995 Yılı)

	İşyeri Sayısı			Üretimde Çalışanlar Ortalaması			İmalat Sanayi Üretim İndeksi (Katma Değer Ağırlıklı) (1986=100)
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	
Gıda-İçki-Tütün	173.0	449.0	622.0	43398.0	58957.0	102355.0	141.3
Dokuma-Giyim-Deri	34.0	536.0	570.0	18519.0	14604.0	18666.0	109.9
Orman Mamülleri	24.0	382.0	406.0	2759.0	7329.0	10088.0	96.0
Kağıt-Basım	18.0	120.0	138.0	7636.0	10065.0	17701.0	129.1
Tarıma Dayalı Sanayinin İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)	72.0	63.0	64.0	57.5	22.5	28.1	
İmalat Sanayi	345.0	2377.0	2722.0	198031.0	494699.0	408301.0	611

Kaynak: Anonimous 1995(I) - 1996(I) ve 1995(IV) - 1996(IV) den yararlanılmıştır

Çizelge 4. Kapasite Kullanım Oranları

	1990			1995			1996*			Değişim (%) 1990-1995		
	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	Özel	Ort.
	Sanayi Grupları	70.0	68.0	69.0	71.0	73.0	72.0	64.1	69.2	69.0	1.0	5.0
Gıda Sanayi	77.0	80.0	79.0	72.0	74.0	73.0	67.6	67.0	63.0	-5.0	-6.0	1.0
Dokuma Sanayi	80.0	77.0	78.0	65.0	65.0	72.0	70.7	61.6	62.8	-15.0	-12.0	7.0
Orman ve Orman Ürünleri Sanayi	86.0	75.0	80.0	82.0	84.0	82.0	53.3	78.7	77.4	-4.0	9.0	0.0
Kağıt-Basım	55.0	72.0	69.0	74.0	79.0	77.0	48.6	64.7	62.6	19.0	7.0	3.0
Diğer İmalat Sanayi	71.0	76.0	74.0	80.0	80.0	78.0	69.6	72.0	71.7	9.0	6.0	4.0
İmalat Sanayi*												

* 1996 yılı dördüncü dönem

Çizelge 5. Kapasitenin Tam Kullanılmamasının Nedenleri

	Hammerde Yetersizliği			İşçilerle İlgili Problemler			Finansman Yetersizliği			Talep Yetersizliği							
	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	Özel	Ort.	Kamu	İç Pazar	Dış Pazar	Ort.	Kamu	İç Pazar	Dış Pazar	Ort.
	Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	38.3	15.6	20.6	13.4	2.6	4.9	6.6	15.1	13.4	15.4	0.8	38.5	12.1	33.6	33.6	9.7
Gıda Sanayi	26.5	17.7	18.4	4.0	2.8	2.9	19.5	15.7	16.1	23.9	1.5	19.3	13.1	32.9	32.9	11.9	11.9
Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	6.4	7.2	7.1	14.1	9.8	10.0	10.5	10.9	10.9	48.9	23.2	34.3	6.5	36.3	36.3	22.1	22.1
Orman Ürünleri ve Mobilva Sanayi	12.2	7.0	7.8	4.1	6.1	5.6	15.7	13.9	14.2	13.2	0.0	45.7	6.2	40.8	40.8	5.3	5.3
Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım İmalatı	1.8	5.2	4.8	4.2	3.7	3.8	3.5	10.4	9.5	44.1	1.7	51.2	7.4	50.2	50.2	6.3	6.3
İmalat Sanayi	18.8	7.7	8.9	11.2	5.6	6.2	9.5	12.5	12.1	29.3	3.6	43.9	13.9	42.3	42.3	12.7	12.7

Kaynak: Anonimous 1995(I) - 1996(I) ve 1995(IV) - 1996(IV) den yararlanılmıştır

SONUÇ

Bu çalışmada, kullandığı hammaddenin önemli bir bölümünü yurt içi kaynaklardan sağlayan Tarıma Dayalı Sanayinin ülke ekonomisindeki yeri ve önemi makro ekonomik göstergelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Sanayileşme çabası içerisinde olan ülkemizde dışa bağımlılığı en az olan ve tarımsal ürünlerin katma değeri daha yüksek olan işlenmiş ürünlere dönüştürülerek değerlendirilmesini sağlayan tarıma dayalı sanayideki gelişmenin hem tarım sektörünün hem de sanayi sektörünün gelişmesinde etkili olacağı açıktır.

Kaynaklar Listesi

Anonymous, 1988, 1995 (I)-1996 (I) ve 1995 (IV)-1996 (IV), İmalat Sanayi İstatistikleri, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Anonymous, 1993, İstatistik Göstergeler 1923-1992, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Anonymous, 1995, Türkiye İstatistik Yıllığı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Anonymous, 1996, Başlıca Ekonomik Göstergeler Şubat -1996, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, Ankara.

Anonymous, 1997, Ekonomik Rapor 1996, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Mayıs-1997, Ankara.

Güneş, T., 1991, Türkiye' de Makro Ekonomik Yaklaşımlar Açısından 1980-1990 Arası Tarım-Sanayi İlişkileri, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası Sempozyumu, 7-9 Ocak, Ankara,

Kızıloğlu, S., Türkiye Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayinin Yeri, Karınca Kooperatif Postası, Sayı:672, s,30-35, Aralık-1992 Ankara.